

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות

פרקים ד-ה: תפילה

סוגיה כא: תפילה קצרה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה כא: תפילה קצרה

*

רקע

סוגיית הגמ' עוסקת בדין תפילה קצרה ובדין תפילת הדרך. אנו נעסוק כעת בדין תפילה קצרה ובסוגיה הבאה בדין תפילת הדרך.

מקורות

- א. גמ' כט:ל. "רבי יהושע אומר המהלך במקום סכנה... בין מעומד בין מהלך"
- ב. תוס' ג. ד"ה היה
- ג. רמב"ם הל' תפילה פ"ד הי"ט
אור זרוע ח"א סי' מז
- ד. שו"ע סי' קי סע' ג, משנה ברורה וביאור הלכה ד"ה ההולך

אור זרוע ח"א סי' מז

פרק תפלת השחר בסופו: תנו רבנן היה מהלך בדרך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפלה קצרה... וזו היא תפלת הדרך במקום סכנה, אבל תפלה קצרה שאמרנו פרק קמא שהיא במקום שמנה עשרה גבי ר' יוסי היינו כדתנן פרק תפלת השחר: ר' עקיבא אומר אם שגורה תפלתו בפיו יתפלל שמנה עשרה ואם לאו מעין שמנה עשרה. ואמר בגמ': מאי מעין שמנה עשרה, אמר רב מעין כל ברכה וברכה. ושמאל אמר הבינו וכו' והיא תפלת הדרך שלא במקום סכנה...

הסבר הסוגיה

ההולך במקום סכנה מתפלל תפילה קצרה. [משנה כח:]

תפילה קצרה אינה "חפצא של תפילה", אין היא נאמרת בעמידה לפני ה' [תפלה קצרה בין מעומד בין מהלך] (ל.) ואין יוצאים בה ידי חובת תפילה [כי מטי לביתה בעי למהדר ולצליי] (ש), ולכן נחלקו הראשונים בהבנת מהותה: הרמב"ם [פ"ד הי"ט] פוסק: "היה מהלך במקום סכנה כגון מקום גדודי חיות ולסטים והגיע זמן תפלה מתפלל ברכה אחת..." - תפילה קצרה היא תחליף [זמני] לתפילה. הצורך של האדם להתחנן לפני הבורא הוא מציאות קיימת, שאינה תלויה במצוה או בחיוב, ולכן הוא רשאי כשמגיע זמן תפילה, לשפוך שיחו על צורכי עם ישראל, למרות שאינו מקיים חובתו בתפילה זו. מהאור זרוע [ח"א סי' מז] משמע שהוא חולק ולדעתו תפילה קצרה "היא תפלת הדרך במקום סכנה". תפילה קצרה אינה רק תחליף לתפילה, אלא תפילה שתיקנו חכמים להתפלל במקום סכנה, בין אם התפלל כבר את תפילת החובה ובין אם טרם עשה כן¹.

¹ ניתן לפקפק בהבנה זו בדברי האור זרוע, שהרי בהמשך דבריו הוא כותב: "ושמאל אמר הבינו וכו' והיא תפלת הדרך שלא במקום סכנה". תפילת הבינו היא ודאי תפילת חובה, ואף על פי כן האור זרוע קורא לה "תפלת הדרך שלא במקום סכנה". ניתן לפרש את דברי האור זרוע בשתי דרכים: א. משמעות המונח

לתפילה קצרה הלכות מעטות, אך הגמרא האריכה בהבאת דעות התנאים בעניין נוסח תפילה זו. מבאר הגרי"ד סולוביצ'יק זצ"ל [שעורים לזכר אבא מרי ז"ל ח"ב עמ' מט-נ] שאסור לאדם להתפלל ללא מתיר. כשאדם מתפלל תפילת שמונה עשרה, מצות תפילה מתירה לו להתפלל. ברם תפילה קצרה אינה מוגדרת כ"חפצא של תפילה", ואין לה מתיר, אלא היא תקנה מיוחדת, שהתירו חכמים למהלך במקום סכנה להתפלל, ונחלקו התנאים מה הותר לו להתפלל. רבי אליעזר מצמצם מאוד את ההיתר להתפלל. אסור לבקש צרכים אישיים, אלא רק לבקש על עשיית רצונו של מקום - "עשה רצונך בשמים ממעל והטוב בעיניך עשה". רבי יהושע ורבי אלעזר ברבי צדוק מרחיבים ומתירים להתפלל שהקב"ה ישמע שוועת בני ישראל, ויעשה מהרה בקשתם. אחרים מקילים יותר שמתיר אף לבקש פרנסה לכל אחד ואחד, אך במטבע המדגיש שתפילה זו הותרה בקושי מפני ש"צרכי עמך ישראל מרובים ודעתם קצרה".

סיכום

נחלקו הרמב"ם והאור זרוע במהות "תפילה קצרה", הרמב"ם סובר שהיא תחליף [זמני] לתפילה, והאור זרוע סובר שהיא גם תפילה מיוחדת שתיקנו חכמים להתפלל במקום סכנה.

הלכה

השו"ע [סי' קי סע' ג] פוסק שההולך במקום גדודי חיה ולסטים מתפלל תפילה קצרה, וכשמגיע ליישוב ותתקרב דעתו, יחזור ויתפלל תפילת שמונה עשרה.

"תפלת הדרך" הוא תחליף תפילה שמתפללים בדרך. במקום סכנה "תפילה קצרה" היא תחליף התפילה, ושלא במקום סכנה "תפילת הבינונו" היא תחליף התפילה. לפי הבנה זו האור זרוע מודה לרמב"ם שמתפללים תפילה קצרה רק כשמגיע זמן תפילה [ניתן לבסס הבנה זו על הסמ"ג (עשין יט ד"ה בשעת הדחק) והסמ"ק (מצוה יא) הכותבים בפירוש שמתפללים תפילה קצרה רק כשמגיע זמן תפילה, ואינם מציינים שהאור זרוע חולק על הבנה זו]. האור זרוע חולק על הרמב"ם ולדעתו סכנת הדרך מתירה להתפלל תפילה נוספת. כשהוא במקום סכנה הוא מתפלל תפילת קצרה בלבד, וכשאינו במקום סכנה הוא רשאי אף להתפלל תפילת הבינונו כתפילה נוספת. ניתן לבסס הבנה זו על הכלבו המביא את דין תפילה קצרה גם בדיני תפילה [סי' יא] וגם בדיני ברכות [סי' פז], וכותב: "ההולך במקום סכנה מתפלל תפלה קצרה... עוד יש תפלה אחרת שנקראת **תפלת הדרך** ויש בה מענין י"ח ברכות וצריך להתפלל אותה מעומד". הביאור הלכה [סי' קי סע' ג ד"ה ההולך] הבין את האור זרוע בדרך זו והוסיף שהמתפלל תפילה קצרה פטור מתפילת הדרך [י"ה רצון מלפניך... שתוליכנו לשלום...].